

MIROSLAV BLAŽEK

VYMEZOVÁNÍ ZÁJMOVÝCH ÚZEMÍ MĚST

Jedním z aktuálních úkolů hospodářskogeografické regionizace je vymezení zájmových území velkých měst. Tato stať vznikla při přípravě hypotézy rozvoje města Brna a byla zpracována pro Městský národní výbor v Brně. Se souhlasem příslušných míst ji publikuji jako příspěvek k metodice regionizace, ale bez vyčerpávající aplikace na konkrétní případ, v daném případě na druhé největší město státu. Mapovou a číselnou dokumentaci popřípadě předložím až během jednání XI. sjezdu čs. geografů.

Plánovací praxe musí často řešit otázku vymezení zájmového území, ale v teorii není tento problém nijak rozpracován. Z domácích prací zastupuje jej kniha V. Lorenze [11]. Příslušné směrnice územního plánování jsou velmi stručné [14] a samotný pojem zájmového území vykládají dost všeobecně.

Domnívám se, že proti existujícímu prakticismu nutno volit nové metody, jež by se plně opíraly o prověřené poznatky *obecné teorie regionizace*, tak jak jsou shromážděny v rozsáhlé literatuře, zejména zahraniční [13].

Nutno respektovat tři základní předpoklady:

- A. V aplikaci je rajónování výběr [1] takové varianty z existujícího širokého souboru oblastí, která za daných podmínek nejlépe vyhovuje potřebám společnosti. To znamená, že se známého anebo zjišťovaného většího množství se musíme přiklonit k jistému, účelnému typu a druhu oblastí. Podle mého názoru takovým rozhodujícím činitelem pro vymezení zájmové oblasti je respektování dosažitelné shody s potřebou a *požadavky perspektivní výstavby centra* a v jednotě s objektivním požadavkem formování sfér jeho vlivu.
- B. Teorie rajonizace pokládá za obecně prokázané, že oblasti existují v určitém *hierarchickém systému* a jisté skladebnosti. Znamená to, že výběr vhodné varianty je rovněž výběrem vhodného hierarchického uspořádání oblastí s tím, že i „zájmových“ území je celá řada. Přitom není nutno zdůrazňovat, že rozhodnutí o konečném výběru přísluší řídicím orgánům, protože je to zároveň rozhodnutí významného politického dosahu. Je ve spojení s formou organizace území atd.
- C. Má-li výběr být optimální, je nutno v dosaženém rozsahu zkoumané *prostorové souvislosti* a intenzitu „zájmového“ spojení oblastí a centra *kvantifikovat*, a to i za cenu, že tato kvantifikace bude jen přibližná.

Vycházíme-li z uvedených předpokladů, jeví se nám každé zájmové území jako celý soubor relativně přesně ohraničených oblastí, přičemž ohraničením nesmíme rozumět linii, ale určité přechodné pásmo, které není nějakým mechanickým překryvem oblastí jednotlivých zájmů (příměstská zóna zemědělská,

krátkodobé rekreace, dojížďky). Zájmové území je složitou a diferencovanou strukturou, které hierarchie vtiskuje určitý řád.

I když můžeme cestou odvětvových analýz rozvíjet vlastní vymezení, domníváme se, že realitu lépe postřehneme, když k problému přistoupíme z důsledně oblastního hlediska.

Vycházíme-li z uvedených zásad, jeví se nám vlastní vymezení jako *postupná eliminace* pravděpodobných systémů oblastí. Na první pohled velmi složitá cesta je však zcela zvládnutelná. Jako první pracovní etapa nastupuje *vymezení krajních* (mezných) případů zájmových území (oblastí). *Vnitřním* krajním vymezením je ohraničení vlastní (brněnské) aglomerace a vnější vymezení představuje určení takové sféry vlivu, která ještě má nějaký vyčíslitelný a pro vývoj města patrný vliv.

Nedomníváme se, že současné administrativní vymezení města je takovým krajním vnitřním ohraničením. V souladu s některými výsledky výzkumu ČSAV (3) se domnívám, že aglomerace musí zahrnovat všechna sídliště, která již dosáhla vysokého stupně územního spojení (kompaktnost) a která jsou nesporně funkčně s městem sjednocena. Souborným i jednoduchým ukazatelem je tu sociální struktura. Podle té tvoří výraznou sociálně ekonomickou jednotu s Brnem i ty obce, jež jsou dosud vně města administrativně, ale mají stejnou kvalitu svazků jako býv. obce, nyní již uvnitř administrativního seskupení.

Pro vymezení aglomerací lze užít množství ukazatelů, jako jsou vnitřní městské přesuny pracujících, stupeň městské vybavenosti a zástavby, trend migrace a její intenzita atd. (3). Přihlédnutí k perspektivnímu významu rajónování vede k takovému ohraničení aglomerace, aby v jejím území byly zahrnuty potřebné *plochy, nezbytné* k vlastní výstavbě bytové i další (letišť, dopravní osy města atd.). Tento požadavek se však nesmí přehánět, protože existuje řada zařízení, která je naopak účelně situovat vně města, např. zdraví škodlivé průmyslové závody. Protože takovéto přesné určení je výsledkem až konečné fáze při sestavení územního plánu města, lze pracovat s určitou přibližností podle zjištění územních rezerv pro výstavbu. Na druhé straně i toto zahrnutí ploch by mělo být podrobena prověření z hlediska ztrát půdního fondu, efektivnosti využití navrhovaných ploch.

Zdánlivě složitější se jeví vymezení *vnější* krajní zájmové oblasti. V případě druhého největšího centra státu je nepochybné, že v rámci národního ekonomického komplexu celé státní území je v určitých směrech „zájmovým“ územím města. Již z praktických důvodů není účelné uvažovat problematiku tak široce. Proto se jako ukazatel vymezení nehodí výrobně dodavatelské a kooperační svazky průmyslu aglomerace (9). Závody města, často i exportně mezinárodním významem, mají spojení velmi široké a také málo stabilizované. Je sice pravda, že i rozsah a kvalita těchto svazků mají vliv na samu výstavbu města, promítají se do perspektivních výrobních plánů podniků a jejich nároků na město. Doporučujeme samozřejmě respektovat tyto požadavky pokud jsou racionální, ale je třeba netrvat na tom, aby nejšířší zájmové území bylo ekonomickou oblastí s širokou komplexností, sjednocenou velkou většinou výrobních funkcí města. Znovu připomínáme, že cílem vymezení je stanovení nejbližších zón a i když jsme postavili jako výchozí požadavek jeho určení uvnitř mezních oblastí, můžeme při konkrétním řešení eliminační postup prostorově zjednodušit. Přitom pro informaci připomínáme, že zejména v západoevropské a americké literatuře

(F. Chabot, J. Alexander a další) a také u polských autorů (K. Dziewonski, A. Wrobel) se značný důraz klade na existenci (a vymezení) sféry kulturního vlivu města. Takovým zájmovým územím v nejširším rozsahu je *vliv* Brna jako *vysoškoškolského centra* (předpokládáme, že funkce ČSAV jsou vesměs celostátní a dost výlučné). I ve školství, např. studium zvěrolékařství má nezřídka celostátní sféru vlivu. Ve svém souboru vysoké školství však tvoří významné zájmové území se značným dopadem ve vlastní problematice výstavby města.

Vymezení oblastí, z které přicházejí vysokoškolští posluchači do brněnských škol a do kterých se z části zase vracejí po dokončení studia, v současnosti zkoumá Geografický ústav ČSAV v Brně. Ukazuje se, že půjde o široký prostor, o takovou variantu vymezení, která je zřetelně mimo stanovenou potřebu a úkol. S ohledem na pracovní postup můžeme jako nejširší území chápat současný Jihoomoravský kraj, ale to jen proto, že nám jde o vyhledání vnitřního systému brněnských zájmových území uvnitř kraje.

V rámci takto určeného širokého prostoru může jít územní eliminace několika cestami. Pro přesnost výsledků se přikláníme k využití dvou postupů, které se svým způsobem nakonec stýkají a měly by přinést přibližně jednotné řešení.

I. První pracovní postup se opírá o tézi, že zájmové území na samostatném obvodu města, nebo i více takových území, je s městem především spojeno nižšími jeho funkcemi. Obecně nižší funkce jsou ty, které vyvolávají svazky každodenní či téměř každodenní povahy a mají poměrně malý územní rozsah (míra dostupnosti).

I když možno kritizovat funkční rozrůzněnost československých městských středisek jen do tří stupňů (12), můžeme systém ukazatelů I. stupně pokládat za vnitroaglomerační. Pak ukazatelé střediskovosti II. stupně (12 — str. 82 a další) určují spojení vně aglomerace, na jejím obvodu, tj. v nejbližším zájmovém území. Přirozeně tyto ukazatele služeb bylo by možno rozšířit o další nebo i zúžit. Zajímavé závěry jsou v nepublikovaných pracech J. Toužima z Terplanu (býv. SÚRP), podle kterých lze rozsáhlý soubor ukazatelů redukovat na údaje o základním školství a zdravotnictví. Tyto dvě skupiny služeb prý v podstatě zachytí i svazky ostatních služeb.

Naznačený postup komplikuje jedna skutečnost. V případě Brna jako velkého centra s vysokým vybavením a funkcemi až celostátního rozsahu, přerostla aglomerizace (poměšťování srůstáním sídlišť) v jakousi „decentralizovanou“ aglomerizaci tím, že transformovala okolní města (i střediska II. řádu), která můžeme ve shodě s užívanou terminologií označit jako satelity (nehledě k rozdílným typům satelitních měst). Celkem je prokázána u nás dolní hranice vzniku aglomerací (5). Vznik a vývoj satelitů, v cizině nezřídka jen „nově“ založených sídlišť, není však dostatečně objasněn.

Za satelity, na obvodu Brna v jeho vnitřním okruhu lze pokládat sídla městského typu (10), jež jsou:

- a) důležitými pracovišti pro průmyslové (i jiné) zaměstnance, kteří bydlí v brněnské aglomeraci. Rozsah a směry vyjíždky z Brna jsou zpracovány (6).
- b) perspektivně místy, kam by bylo účelné přemísťovat výrobní i další úkoly z brněnské aglomerace a přitom úkoly, u kterých nesmí být přerušeno spojení s městem, resp. s jeho závody. Určení takových úkolů a míst je v případě Brna rámcově zpracováno (16).

c) místy, která se již nyní přímo dělí o některé funkce s Brnem, resp. Brno vykonává tyto funkce za ně, a kde je taková situace nejen efektivní, ale i racionální z hlediska uspokojování potřeb. To je možno zjistit srovnáním plně vybavenosti určitého standardu.

Nechali jsme stranou další znak satelitů jako decentralizovaných sídel — nocleháren městského typu — protože tato funkce podle našeho názoru nadbytečně rozšiřuje problematiku. Funkci nocleháren má široký počet sídel a v uvedeném pojetí jde jen o větší a městskou „noclehárnu“.

Konkrétně se domnívám, že takovými obvodovými městy satelitních funkcí jsou Blansko, Slavkov, Židlochovice — Hrušovany (v aglomeraci), Rosice — Zastávka (v aglomeraci), Tišnov a snad Velká Bíteš.*)

Vystupuje pak otázka, zda satelitní města v naší představě nutno zahrnout do zájmového území na obvodu či nikoliv. Teoreticky lze rozeznávat obojí zájmové území. Nám jde o navržení takového výběru, který by sloužil určené potřebě. Již z podstaty charakteristiky „satelitů“ se domníváme, že je účelné širší pojetí, a to tak, aby bylo zkoumáno *zájmové území brněnské aglomerace jako systému města a jeho obvodních center*. Takovéto pojetí místo vymezení rozhraní spádu mezi Brnem a jeho obvodními městy — satelity (což lze rovněž užít) nastoluje úkol, jak vymežit rozhraní mezi těmito obvodními centry a dalším vnějším řetězcem městských středisek stejného nebo vyššího řádu, zatím podle hierarchizace navržené VUVA.

Zdánlivým nedostatkem naznačeného postupu je, že kvalitní a přesné vymezení vede k tomu, že zahrnutím nejbližšího zájmového území obvodních měst do širokého zájmového území Brna dochází k tomu, že části zájmových území obvodních měst již nemají mnoho společného s metropolí (např. obvod intenzivní dojížděky do Rosic nemusí být vůbec obvodem dojížděky do Brna apod.).

Kvantifikace svazků k Brnu, prověření jejich efektivnosti a důsledné uplatnění principu hierarchizace taková nedorozumění vyloučí. Uváděný příklad se může dokonce stát předností a tím argumentem pro spojení, protože satelity vybavuje základnou pro dojížděku, která je na Brnu relativně nezávislá.

Při vymezování je nezbytné dodržet dvě základní zásady:

1. Systém ukazatelů musí být jednotný a ve vzájemném významovém vnitřním rozruznění. Nelze jednou užívat ukazatele dojížděky, podruhé nákupu v maloobchodě apod.; zároveň musí být ukazatelé odlišeni podle svého hierarchického postavení. Nižší jsou spojení blízká a mnohopočetná, dálková ale rozsahem výrazně jsou spojení vnější. Výběrem ukazatelů se na tomto místě blíže nezabýváme, nutno je odvodit z potřeby hlavního článku a pokud lze, volit ukazatele soubornější povahy a tím vyloučit překryvy sfér předem. Váhu ukazatelů nutno bezpodmínečně podpořit propočty efektivnosti, což automaticky předpokládá kvantifikaci.

2. Vyjít z teoretické poučky J. R. Boudeville (7), ve které se domýšlí představu oblasti jako množiny ekonomických elementů, které mají vždy spád do jed-

*) Tím, že jsme do klasifikace měst vnesli moment aglomerování, posunují se kritéria pro výběr měst i na Rosice, Židlochovice. Tím se odlišujeme od návrhu M. Kučery a V. Srba. Podle našeho názoru nutno v teorii i v praxi se oprostit od ztrnulého se přidržování existujícího administrativního členění, pokud je hospodářským rozvojem překonáno.

noho centra větší než do druhého. Každá část zájmového území v našem případě má svazky jednoho druhu vždy větší do jednoho bodu než do jiného. Případ shodnosti rozsahu svazků je extrémně výjimečný. Při kombinaci ukazatelů svazků je prakticky vyloučen. Překážkou, na kterou nutno předem upozornit, je, že mohou nastat případy „bílých míst“, prostorů bez sledovaných svazků. Takové případy zejména na vzdálenějším obvodu v hospodářsky méně rozvinutých územích mohou být dost časté. Tam pak nastupuje uvážení perspektivního vývoje svazků či představa, že silnější centrum konec konců má potenci větší než centrum menší. Kromě toho velmi svědomitým pomocníkem při takovém sporném vymezení jsou nám místní dopravní podmínky, terénní uspořádání a zčásti i tradice. To vše předpokládá vyčíslení „gravitace“*) ve vybraných ukazatelích podle následujících příkladů:

že totiž k vyhledání hranic vlivů mezi dvěma centry lze užít aplikace některých fyzikálních zákonů, kdy rozsah vlivu je přímo úměrný velikostem středisek. Prokáže-li se platnost této pracovní hypotézy, bude určení hranic zájmových území velmi snadné.

Příslušnost do oblasti prokazuje vztah:

$$V_1 = \frac{\text{počet vyjíždějících za práci do centra}}{\text{počet pracujících v místě a tam i bydlících}}$$

nebo

$$V_2 = \frac{\text{hodnota poskytnutých služeb v centru}}{\text{hodnota poskytnutých služeb v místě}}$$

a popřípadě i další. Zásadou musí být, že vztahy jsou převedeny na shodnou jednotku. Časovou jednotkou je rok; jsou-li údaje za kratší dobu, lépe je lineárním koeficientem přepočítat.

Důležité je, že pro převahu spádu do centra, resp. volbu mezi převahou při existenci spádu do dvou center, nemusí rozhodovat absolutní převaha ($V_n > 0,5$ a více). Při určení převahy nutno přihlížet k charakteru zkoumaného vztahu, jeho společenskému významu, přínosu, který vztah dává obyvatelstvu, je nutno brát zřetel na rozdílné životní úrovně a životní styl v centru a v gravitujícím místě. Vzhledem k nepropracovanosti navrhovaného srovnávání by se mělo vycházet z potenciální (i faktické) převahy významu Brna jako centra velmi atraktivního a za dostačující V_n považovat podíl 0,4.

Propočty příslušnosti podle vybraných ukazatelů se nesmí omezit jen na sledování spádu do Brna. Významnou složkou zájmových území je naopak vztah mezi Brnem a jeho okolím v centrifugálním směru. Pak nutno postupovat podle poměru

$$V_3 = \frac{\text{počet vyjíždějících z centra}}{\text{počet obyvatel v cíli vyjízdky}}$$

a podobně. Platí to např. pro určení významu rekreačních oblastí, což nejlépe lze znázorňovat graficky.

Naznačovaný postup se může na první pohled zdát příliš teoretizující a v praxi neaplikovatelný. Kvantifikace příslušnosti s přihlédnutím k rozdílné potenci center i zkoumaného jevu či vztahu přináší jasno do příliš subjektivního uva-

*) Zatím nepokládám za prověřenou metodu podle Zipf-Stewarda [15],

žování a hlavně dovoluje pracovat jen s minimem ukazatelů, kde právě je kvantifikace snadno možná. Přitom přirozeně musíme pracovat s ukazateli nejzávažnějšími. Doporučuji, abychom se omezili prakticky jen na dva:

- a) vztah pracovní síly a bydlení, resp. vztah oddychu obyvatelstva a tzv. druhého bydlení. Tím zároveň postihujeme vztah dopravy.
- b) vztah centrality ve službách, jako srovnání uživanosti všech nebo vybraných hlavních služeb v centru a v místě, resp. ve více místech. Propočít vztahu k službám musí vycházet přirozeně ze základny, která je společensky efektivní, tedy vztah dojížděky žádoucí — i existující — využití služeb, kdy je jejich výstavba účelná.

Nedoporučuji užívání dalších ukazatelů, které jsou příliš vázány na specifické podmínky, např. zdroje pitné vody atp., a zejména nedoporučuji ohlížet se na tzv. příměstské zemědělství. Administrativní způsob řízení výroby u nás téměř likvidoval tradiční vztah zemědělské výroby k velkému spotřebnímu středisku. Obnova tohoto vztahu za současného nedostatku pracovních sil na obvodu Brna, za vlivu nestejných přírodních podmínek a při možnosti moderní dopravy není nezbytná. Dovoz zeleniny ze Znojma je efektivnější než její příměstské pěstování v Bystrici nebo v Žebětíně. Zahraniční příklady ukazují (např. Paříž, kde její blízké okolí se specializuje na obilnářství), že příměstské zemědělství v známém smyslu může existovat, ale také nemusí. Pak ovšem jeho hodnota jako ukazatele jistého spádu je nevalná. Naopak doporučuji hodně pozornosti věnovat vztahům protisměrným, tedy vyjíždce obyvatelstva z Brna do jeho okolí. Takovýto vztah, i když rozsahově přirozeně menší, je podle mého soudu citlivějším ukazatelem svazků. Registruje situaci, kdy příslušník vysoce vybaveného centra potřebuje okolí, kdy už Brno jej nemůže uspokojit. A to při vysokém standardu obyvatel v centru ve srovnání s okolím je jistě fakt velmi závažný.

II. Druhý postup se opírá o dosažený stupeň *koncentrace výrobních sil*, v první řadě v *průmyslu*, a tím spojeného osídlení, a dopravy v širokém prostoru kolem zkoumaného centra. Další koncentrace hospodářství je nezbytným zákonem vývoje naší ekonomiky. Tato koncentrace navazuje a měla by ještě intenzivněji navazovat na již dosažený její stupeň. Výrazem koncentrace je existence tzv. průmyslových uzlů a průmyslových území [2] (průmyslová území v ČSSR jsou vyznačena na mapě 31/2 Národního atlasu Československé socialistické republiky, ÚSGK 1967).

Sledujeme-li rozmístění průmyslu (i osídlení) kolem Brna, vidíme, že kolem brněnského průmyslového území, skládajícího se z uzlu Brno a Blansko, existuje široký pás dalších uzlů nestejného rozsahu a vzdálenosti. Zejména ve směru na sever jsou tyto sousední uzly značně vzdáleny od Brna.

Lze i předpokládat, že by bylo účelné formování nového uzlu s jádrem ve Žďáru n. Sázavou. K tomu nutno přihlížet v jisté alternativě. Předpokládáme-li uplatnění již dříve popsanych postupů při vymezování hranic gravitačního vlivu, jeví se nám *zájmové území jako jakési koncentrační pole*, jehož hranice jsou ve styku se zázemími ostatních uzlů. Přitom chápeme uzly jako v podstatě jednotky stejného řádu, bez ohledu na jejich značně rozdílný rozsah, kdy brněnský uzel má cca 120 000 průmysl. pracovních příležitostí, Břeclav a Znojmo jen 6500 příležitostí. Tento názor opíráme o společnou kvalitu, schopnost uzly vů-

bec vytvářet, vyjádřenou stupněm průmyslové koncentrace. Další průmyslová místa zůstávají uvnitř koncentračních polí jako dílčí ohniska — průmyslová města.

Vymezení obvodu pak je poměrně snadné, zejména při užití spádových tendencí, v tomto případě průmyslové dojížďky a zároveň potenciální migrace. Přitom je zase samozřejmé, že brněnské koncentrační pole by bylo územně i významově větší než u uzlů v okolí. Při vymezování zájmového území pomocí průmyslových uzlů bude jistou překážkou poměrně velký rozsah „bílých“ míst. V nich lze uplatnit i přihlídnutí k spádovosti nižších článků, dojížďky do místních středisek.

I vymezování podle druhého způsobu se významnou měrou opírá o pohyby za prací. Existují rozšířené názory, že tento ukazatel je znehodnocen tím, že se jedná o neracionální přesuny. Netvrdím, že jsou u nás vztahy dojížďky za prací vždy racionální. Nutno ale odmítnout strnulé dogma o jakési optimální izochroně (ať jakékoliv), která by předpokládala další rozptyl průmyslu a za předpokladu, že průmyslová zaměstnanost musí být všude. ČSSR trpí malou a nikoliv velkou územní koncentrací průmyslu. Naše úsilí se musí začít obracet spíše směrem, jak zachovat co nejvíce neprůmyslových území, ale na druhé straně nevylučovat (diskriminovat) některé prostory bez možnosti dojížďky. Cesta je podle mého soudu v zlepšování dopravy a koncentrací osídlení podle připravených projektů (vládní usnesení č. 100/1967).

Vydeme-li ze stávajících vztahů příslušnosti (či potencionální příslušnosti) širokých území k uzlům (dojížďka do uzlu, proti tomu vyjížďka za oddechem), dostaneme *zájmové území Brna jako prostor, který je městem ovlivňován*, resp. může být ovlivněn, aniž by to narazilo na jiný silnější vliv, a kde toto území jen za cenu značných potíží a narušení dalších koncentračních tendencí by nemělo být překročeno. Výběr některých uzlů jako případných polů rozvoje není proveden a celá hypotéza polů není dosud ověřena (8). Kdyby se koncentrace měla realizovat na jiné síti, než jsou námi doporučované uzly, bude to vždy jen sítí řídkší a pak by sféra vlivu, prostor kolem Brna, byl jen větší. Nám pak jde o vymezení zájmových území užších. V tom je přednost přístupu podle sfér vlivu uzlů, protože uzly jako ohniska koncentrace byly stanoveny v maximálním počtu, tj. v minimální ještě existující potenci ke koncentraci.

Vyslovuji dohad, že vymezení zájmového území jako soustavy „satelitních“ decentralizovaných měst na obvodu Brna (první postup) a vymezení zájmového území jako obvodu průmyslového území Brna — Blanska (druhý postup) při využití navrhovaných metodických postupů dospěje k podstatně shodnému či sobě blízkému vymezení, ve kterém bude nutno stejně dělat ještě korekce s ohledem na vlastní organizaci zkoumaného území. Tam ekonomická hlediska musí i ustoupit potřebám administrativního uspořádání, zajištění požadavků demokratizace a racionálnosti správy a dalším.

Zároveň navrhované postupy prověří vhodnost a účelnost dnešního administrativně ekonomického rajónování, kdy stejně Brno vystupuje jako centrum tří jednotek, města Brna (aglomerace v přesnějším vymezení), okresu Brno-venkov a okresu Blansko, který pro těsnost svazků a dimenzování sfér vlivu Brna nutno pokládat za jakýsi další okres „Brno-venkov“ s detašovaným centrem na obvodu metropole. K tomu přispívá jistě i samotný průmyslový význam Blanska i hospodářská struktura na sever od Blanska.

Aby popisovaný postup nebyl jen ojedinělým experimentem, bylo by vhodné jeho širší prověření. Jednání XI. sjezdu čs. geografů by bylo vhodným místem k diskusi před tímto prověřením.

Literatura

1. ALAMPIEV P. M.: *Ekonomičeskoje rajonirovanije SSSR. 2. kniha, Moskva 1963.*
2. BLAŽEK M.: *Die Konzentration der Industrie in der Tschechoslowakei. — Festschrift Scheidel, Gesellschaft für Raumforschung und Raumordnung. Wien 1965.*
3. BLAŽEK M.: *Městské aglomerace v ČSSR. Sborník ČSZ 2/1962. Praha.*
4. — *Sídla v Československu. Praha 1951.*
5. — *The small urban agglomerations. Journal of the Czech. Geogr. Society, Supplement for the XXth International Geogr. Congress. Praha 1964.*
6. BLAŽEK M., RAUŠEROVÁ E.: *Geografický význam pohybů za prací z velkých měst. Práce Geografického ústavu ČSAV 9/1967. Opava.*
7. BOUDEVILLE J. R.: *L'Economie regionale-Espace operationel. Cahiers de l'ISEA, Paris 1958.*
8. FERIANC J.: *Teórie a metody rastu oblastí. Výzkumný ústav oblastného plánování, Bratislava 1967.*
9. — *Nová soustava a rozvoj oblastí. Nová mysl 24/1966. Praha.*
10. HAMPL M.: *Příspěvek k teorii regionu. Sborník ČSZ 2/1966. Praha.*
11. KUČERA M., SRB V.: *Nová klasifikace městských obcí v Československu. Sborník ČSZ 2/1961. Praha.*
12. LORENZ V.: *Zájmová území měst. Praha 1963.*
13. PALLA V. a kol.: *Zásady řešení sídlištní sítě v ČSSR. Výzkumný ústav výstavby a architektury. Praha 1964.*
14. *Směrnice Státní plánovací komise k přípravování, zpracování a projednávání územních plánů měst a obcí. Sbírka směrnic pro národní výbory, částka 10. Praha 1961.*
15. *Zákon o územním plánování, číslo 84/1957 Sb.*
16. STEWART J. Q.: *Empirical Mathematical Rules Concerning the Distribution and Equilibrium of Population. Geographical Review, July 1947. London.*
17. ISARD W.: *Methods of Regional Analysis. New York 1960.*
18. *Economic Regionalization. Materials of the First General Meeting of the Commission held in Utrecht, Neederland, September 1961, in: Dokumentacja geograficzna 1/1962. Warszawa.*
19. *Methods of Economic Regionalization. Proceedings of the Second General Meeting of the Commission, September 1963, Jablona, Poland, in: Geographic Polonica 4/1964. Warsaw.*
20. *Aims of Economic Regionalization. Proceedings of the Third General Meeting of the Commission, July 1964, London, in: Geographia Polonica 9/1965. Waszawa.*
21. *Economic Regionalization. Proceedings of the 4th General Meeting of the Commission, September 1965, Brno. Academia, Praha 1967.*
22. SUCHÁNEK R.: *Problémy rozvoje města Brna. Plánované hospodářství 5/1966. Praha.*